

Зоран Деврња

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
zdevrnja@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 271.2-747:347.6

Канонско-правна проблематика брачних сметњи *ојшїе одлике ѿої феномена и сродїво као брачна сметња*

Сажетак: Чињенице које је Црква издвојила као оне које представљају сметњу за правилно и благодатно утемељење брака и његово усавршавање у светотајинској пуноћи, драматично изражавају одговорност сведочења Цркве у историји и реалност благодатне актуелизације њеног сотириолошког призивања. Због тога ћемо у разматрању сродства као брачне сметње полазити како од природних, тако и од литургијско-канонских основа за њихово постојање, а такође ћемо их сагледавати и у њиховим обичајно-правним оквирима, који су по себи увек просторно и временски детерминисани и контекстуализовани.

Кључне речи: брачне сметње, сродство, еклисијална и биолошка ипостас, Мојсијев закон, Римско право.

1. Увод

Брак је заједница коју је установио Господ приликом стварања човека¹. Адам и Ева су убрачени да би у благословеној заједници, творећи љубавну вољу Божију, узрастали у Богу до оваплоћења Његовог Сина. Њихов брак је био отворена заједница, која је у свом „гравитационом“ центру имала Бога, а природа њихове заједнице је била сва творевина, као благослов заједништва и љубавног саодношења². Природна енергија њиховог брачног односа била је прожета благодаћу Божијом која је брачну заједницу употпуњавала и усавршавала. Ева није придодата Адаму и његовом односу са Богом, већ је она конститутивни субјект развојне *иуноће* Адамовог односа са Богом. Адам са Евом и целокупном творевином призван је да благодатно узраста до обожења. Прародитељски брак је био осенчен ликом Цркве, односно идентитетом есхатолошке заједнице и био је предокушање Небеског Царства. Тако схваћено, говорећи о браку можемо говорити само „о Христу и о Цркви“³, односно о еклисиолошкој контекстуализацији брачне заједнице.

¹ Пост 1,26–27; 2,7–25.

² Пост 1,28–31.

³ Еф 5,1–33.

Оваква димензија брака се губи грехопадом⁴. Бог је колебљивошћу, непослушношћу и егоизмом првостворених „изгнан“ из првобитне брачне заједнице која је, од тада, оптерећена страдалношћу човечје природе и њених енергија (страсти)⁵ и не почива више на пуноћи божанске благодати. Творевина више није благослов заједништва, већ основ страдања и смрти⁶. Од богоцентричне заједнице брак почиње да бива социоцентричан, и у многим димензијама свог постојања у искуству брачника егоцентричан⁷. У историји после пада брак, иако присутан у свим културама и цивилизацијским оквирима, само у далеким назнакама и једва видљивим обрисима указује на своје порекло и назначење. Зато, када данас говоримо о браку, поред првобитне димензије морамо увек имати у виду и историјску, страдалну димензију брака после прародитељског пада. То би значило да једино новозаветна, христоцентрична перспектива, обједињујући обе ове димензије, даје браку есхатолошко осмишљење и оправдање. Суштина брака се може прозрети и аутентично сагледати једино из позиције Цркве и Њеног крсно-васкрсног сведочења и литургијског искуства. Отуда је, у црквеном поимању брака, приметно присутна испреплетаност благодатног богочовечанског предања старозаветне и новозаветне заједнице са обичајним и правним наслеђем већ ишчезлих, али и савремених цивилизација, држава и култура.

Чињенице које је Црква издвојила као оне које представљају сметњу за правилно и благодатно утемељење брака и његово усавршавање у светојинској пуноћи, управо изражавају сву драматику присуства Цркве у историји и њеног благодатног сведочења Будућег века. Због тога ћемо у разматрању појединих брачних сметњи увек полазити од литургијских и канонских основа за њихово постојање, а такође ћемо их сагледавати и у њиховим обичајно-правним оквирима, који су по себи увек просторно и временски детерминисани и контекстуализовани.

Код већине народа обичајно право је имало доминантну улогу у формирању свести о постојању извесних критеријума за ступање у брак. То је доводило до разноликог приступа браку кроз историју. Међутим, у Цркви одлучујућу улогу при формирању њеног учења о браку и њене праксе приликом склапања брака је, поред обичајних правила, имало наслеђе Мојсијевог старозаветног законодавства и римска правничка свест као доминантан нормативни оквир за уређивање међуљудских и друштвених односа⁸.

⁴ Адам је био призван да свој однос са женом изгради и усаврши од тренутка када је пред њега ставља Бог, без Адамове иницијативе и хтења, до тренутка када је слободно прихвата као животног садруга, а што испољава изразом да ће „*оставити човек оца и мати*ер и *прилећиће се жени својој*“. По Паду Адам и Ева регресирају у свом односу до саме смрти која их је надвладала.

⁵ Пост 3,7.

⁶ Пост 3,17–18.

⁷ Види, Х. Јанарас, *Азбучник вере*, Човек, 15. Кожне хаљине, стр. 131.

⁸ Види, Erickson J. H., *The Challenge of Our Past*, „If the surviving accounts of marriage cases are any indication, Byzantine marriage law — that symphony of Roman and Christian elements — functioned reasonably smoothly and effectively...“, стр. 47–48.

У оквирима старозаветне јеврејске заједнице правила о ступању у брак су уобличавана у дугом временском периоду. Код старозаветних Јевреја била је развијена свест о њиховој богоизабраности и религијско-социјалној посебности, као и о потреби очувања постојаности богооткривене вере и јединства народне заједнице која је била носилац предања и Божјег завештања. Својим јављањем Мојсију и целокупној заветној заједници, Бог уводи прву брачну сметњу позивајући Јевреје да не жене своје синове девојкама незнабожачких народа који живе на територијама које Бог хоће да им да у наслеђе⁹. Међутим, најцеловитији старозаветни систем брачних сметњи дат је у књизи Левитској, где је детаљно наведено под којим условима и у ком степену сродства се не може ступати у брак¹⁰. Брачна правила прописана Мојсијевим законом била су темељни критеријум живљења јеврејског народа кроз целу његову свештену историју и сасвим је природно што су са таквим моралним и духовним ауторитетом прихваћена и од новозаветне заједнице. Црква је тежила да аутентично поимање брака изрази кроз своју литургијску самосвест, предање наслеђено од старозаветног Божијег народа и римску правничку инвентивност и генијалност. Систем брачних сметњи, какав је постојао још од првих векова Цркве и какав је дошао до нас данас, управо изражава ову свеобухватност и вишедимензионалност.

2. Уопштено разматрање феномена брачних сметњи

Брачне сметње су негативно одређене, особене и препознатљиве животне чињенице које представљају битне недостатке за склапање брака. Оне су као такве одређене црквено-литургијским и канонским предањем, с једне стране, и државним законима из области породичног и брачног права, с друге. Навешћемо неке од основних карактеристика брачних сметњи:

— Не сме постојати произвољност приликом одређивања оних чињеница које представљају сметњу за ступање у брак. Брачне сметње морају бити утврђене искључиво нормама црквеног¹¹ и грађанског права, односно законом.

— Брачне сметње су само оне чињенице које постоје у тренутку склапања брака. Уколико су неке од ових чињенице постојале, па престале да постоје пре склапања брака, или су се појавиле после склапања брака, тада оне немају карактер брачних сметњи.

— Рекли смо да су брачне сметње негативне чињенице које онемогућавају закључење брака. Постојање брачних сметњи искључује постојање брака.

⁹ Изл 34,11–16.

¹⁰ Лев 18,1–30; 20,10–23.

¹¹ У нашој помесној Цркви (СПЦ) Свети Архијерејски сабор је једино надлежан да, у оквирима канонске и литургијске проблематике, односно у домену црквеног права, одреди шта се од чињеница реалног и правног живота сматра за брачну сметњу.

Уколико је брак већ био склопљен и поред постојања брачних сметњи, то доводи до престанка брака, односно до раскида такве заједнице и њеног анулирања. Због тога су брачне сметње раскидне сметње (3. канон Трулског сабора).

— Брачне сметње су санкционисане ништавошћу брака, која се може пројавити, у зависности од обима дејства ништавости, као апсолутна или релативна ништавост брака. Државно законодавство је прописало и кривичну санкцију за склапање брака услед постојања неке од брачних сметњи (на пример: склапање новог брака пре престанка раније закљученог брака — кривично дело двобрачности; види: 36. канон Светог Василија Великог и 93. канон Трулског сабора).

2.1 Начелна подела брачних сметњи

Општа канонска и правна претпоставка је да су брачне сметње *неошклоњиве*.

1. *Неошклоњиве* брачне сметње су:

- крвно сродство у правој линији,
- крвно сродство у побочној линији до 4. степена,
- духовно сродство до 2. степена,
- сродство настало потпуним усвојењем (које се у свим правима и обавезама међу оваквим сродницима поистовећује са крвним сродством),
- тазбинско (двородно) сродство до 3. степена,
- свештенство,
- брачност,
- монаштво
- малолетство испод 16. година старости,
- душевна болест и неспособност за расуђивање,
- разлика у веровању и
- непостојање слободно изражене воље за ступање у брак.

Поред неотклоњивих брачних сметњи постоје и такозване *ошклоњиве* брачне сметње услед чијег постојања се такође не би могао закључити законити брак, међутим, из разлога постојања још неких битних животних, канонских или правних чињеница због којих би негативне последице њиховог неотклањања, по супружнике и цело друштво или црквену заједницу, биле веће од последица њиховог законитог отклањања, приступа се процедурално-формалном ослобађању од постојећих брачних сметњи пре склапања брака (*дисџензација*) или после склапања брака (*конвалидација*) уколико је брак већ склопљен. Овлашћење да од постојећих брачних сметњи ослободе лица која желе да ступе у брак, или су већ у њега ступила, имају само канонски надлежне црквене¹² институције и законом одређене државне институције (судови).

¹² Епархијски црквени суд са епископом на челу, односно Свети архијерејски синод.

2. *Отклоњиве* брачне сметње су:

- крвно сродство у 5, 6. и 7. степену,
- духовно сродство од 3. до 7. степена,
- сродство настало непотпуним усвојењем,
- тазбинско сродство од 4. степена на више, осим брака између два брата и две сестре. (54. канон Трулског сабора)
- малолетство изнад 16. година старости.

Брачне сметње се по обиму ништавости коју производе деле још и на:

3. Брачне сметње које доводе до *ајсолућне нишћавости* брака;
4. Брачне сметње које доводе до *релативне нишћавости* брака.

Постоји и подела по дужини времена трајања брачних сметњи. На основу овог параметра имамо:

5. *Трајне* брачне сметње¹³
6. *Привремене* брачне сметње¹⁴

У вези са привременим брачним сметњама важно је истаћи да се оне одликују спонтаним и природним престанком постојања, и да њихово трајање не може бити институционално ограничено, као што је то случај код отклоњивих брачних сметњи.

Брачне сметње још могу бити

7. *ајсолућне* (онемогућавају склапање брака ни са ким);
8. *релативне* (делују само према појединим лицима).

Релативна брачна сметња је сродство, јер онемогућава склапање брака само између лица која су у сродству, док се не односи на сва остала лица са којима сродство не постоји. Поред сродства, са становишта канонског предања, релативна брачна сметња је и непостојање слободно изражене воље

¹³ У трајне брачне сметње убрајају се сродство и свештенство; Крвно сродство је трајно и нераскидиво, јер је засновано на природној вези; Духовно исто тако, јер има свој основ у реалности Божијег царства, сада и овде присутног у Тајни Свете Евхаристије; Тазбинско сродство, по начелима грађанско-брачног права, постаје брачна сметња тек од тренутка престанка брака, по било ком основу, јер је до тада постојала брачност као превасходна брачна сметња. Са становишта црквено-канонског права, тазбинско (двородно и трородно) сродство почиње од тренутка склапања брака, а траје и по његовом престанку; Потпуно усвојење је такође трајна брачна сметња, јер се у потпуности поистовећује са крвним сродством; Непотпуно усвојење је такође трајна брачна сметња, јер установа непотпуног усвојења није временски ограничена и престанак не наступа спонтано већ искључиво институционално, одлуком надлежног државног тела; Свештенички чин трајно онемогућава лице у том чину да склопи брак. 26. Апостолски канон, 6. и 26. канон Трулског сабора,... Појавила се у појединим Црквама, па и у нашој, пракса да удови свештеници иступају из свештеничког чина да би као „лаици“ ступили у други брак. Оваква пракса, иако присутна и деценијама дозвољавана, није утемељена на догматском учењу Цркве о свештенству, нити на канонском предању, односно у сукобу је са рецептивним сведочењем литургијске заједнице о еклисијалном статусу свештеника који је рукоположен за служење у тој конкретној заједници.

¹⁴ У привремене брачне сметње убрајају се малолетство и душевна болест или поремећеност, које временом могу бити излечене.

да се ступи у брак, и то само у односу на лице које је свог брачног друга приликом ступања у брак довело у стање заблуде, принуде или претње. Такође је и разлика у веровању¹⁵ релативна брачна сметња, јер доводи до немогућности склапања црквеног брака са лицима која не исповедају веру у Свету Цркву, Јеванђеље Христово и Васкрсење. Са лицима са којима је ова вера заједничка, не постоје формалне сметње да се ступи у црквени брак. Разлика у веровању не постоји као брачна сметња у систему савременог грађанско-брачног права.

Све остале брачне сметње су апсолутне, јер њихово постојање онемогућава склапање брака ни са ким, што значи да апсолутно онемогућавају склапање брака.

2.2 Врсте брачних сметњи¹⁶

1. Брачне сметње које се односе на извесна *йриродна својсйва личносйи* (малолетно лице, душевни болесник, родитељ, сестра, стриц...), *еклисијалне одлике личносйи*, односно, на њен положај и службу у Цркви (свештеник, монах, кум...) или на *йравна својсйва личносйи* (усвојилац, усвојеник...).

2. Брачне сметње које се односе на *мане (слабосйи) воље*, односно, *несајласносйи воље*, или, прецизније речено, *нейосйијање йуноважно изјављене воље* да се ступи у брак, онемогућавају склапање брака услед постојања душевне болести, претње, принуде¹⁷ и заблуде.

3. Сроднички однос као брачна сметња

која је детерминисана природним, еклисијалним или правним својствима личности брачника

На животним чињеницама које настају без наше воље, као што су рођење или склапање брака (тазбинско сродство), темељи се највећи број сродничких односа. Далеко мањи број сродничких односа, као што је, на пример, духовно сродство, које је претежнији облик сродства и од крвног¹⁸,

¹⁵ 14. канон Халкидонског сабора, 72. канон Трулског сабора, 10. и 31. канон Лаодикијског сабора, 30. канон Картагинског сабора и 23. канон Јована Посника.

¹⁶ Поред две врсте брачних сметњи које у тексту наводимо, у литератури је често заступљена и трећа која би могла бити формулисана као „*Негосйијашак йройисане црквене и законске форме за склајање брака*“. Ми ову врсту брачних сметњи не наводимо будући да је у савременом друштву доминантан тренд законског и социјално-имовинског изједначавања неформалних и формалних брачних заједница, што обе препоручује, под прецизним законским и канонским условима, за црквену, односно светотајинску рецепцију и верификацију, која такође може бити учињена прописаним свештеним обредом убрачења или, на основу знања епископа и по његовом расуђивању о сваком конкретном случају понаособ, припуштањем брачника Светом Причешћу; види, К. Кораћевић, „*Novije promjene u življenju i shvaćanju braka i obitelji*“, *Bogoslovska smotra* 2–3 (1999), LXIX, Zagreb, стр. 273; види, А. Giddens, *Sociologija*, стр. 191, Nakladni zavod Globus, Zagreb 2007

¹⁷ 92. канон Трулског сабора.

¹⁸ 53. канон Трулског сабора.

или усвојење, настаје слободно израженом вољом једног или више лица. Да би биле основ за сродство, ове чињенице морају као такве бити санкционисане, односно признате¹⁹ нормама канонског и породично-брачног права²⁰. Будући да сроднички однос у већини случајева настаје независно од наше слободне воље, не можемо га вољно укинути. Исто важи и за духовно сродство и поједине облике усвојења. Засновани на сродству, односи између појединаца унутар друштва су нужни, односно принудни. Због тога сроднички односи спадају у област принудног права (*ius cogens*).

Принудност сродничког односа отвара питање његовог поимања из перспективе светотајинске реалности Цркве и, такође, проблем његове богослужбене рецепције. Уласком у Цркву тајном крштења задобијамо идентитет који је неусловљен нашим природним одликама и ограничењима²¹. Рођењем у заједници Духа Светога примамо идентитет и *иѿосѿас* којима ћемо у потпуности заживети у Осми Невечерњи Дан. *Еклицсијална иѿосѿас*, која се увек изнова светотајински актуелизује нашим учествовањем у евхаристијском заједничарењу са Господом и свима светима, постаје наш темељни идентитет, самим тим и брака који приносимо Цркви на преображај и освећење²². Међутим, природни потенцијал који уносимо у свештену заједницу Цркве нашим крштењем, не престаје да постоји и не престаје да одређује наш биолошки и социјални живот. Опстојност *биолошке иѿосѿаси* представља основ за њену светотајинску рецепцију, односно сам крсно-васкрсни ход Цркве кроз историју неминовно намеће „акумулацију“ целокупног социјалног, културног и природног „садржаја“ који као заједница и као појединци баштинимо и који као чланови Цркве уносимо у њено свештено окриље. Тако посматрано, сроднички односи, било природно засновани (крвно сродство), било правно устројени (усвојење и тазбинско сродство), било светотајински *даровани* и *иѿишврђени* (кумство), не могу бити занемарени у свештеном искуству Цркве и њеном канонском предању управо због чињенице њеног временско-просторног сотириолошког сведочења, будући да Црква искупљује и спасава својом благодаћу сваког човека, односно сваку личност у њеној аутентичној и актуелној друштвено-културној и породично-социјалној реалности и конкретности.

¹⁹ Одличан пример су побратимство и посестримство, који су, до скоро, били присутни и обичајно признати у нашем народу, а не и санкционисани нормама канонског и породично-брачног права.

²⁰ Оба нормативна система најчешће подударно санкционишу сродничке односе, независно од основа за њихов настанак, али постоје и несагласности (нпр. непризнавање духовног сродства од стране савременог грађанско-правног законодавства).

²¹ Види Ј. Зизјулас, *Од маске до личности*: „Према овоме Христологија је радосна вест човеку да његова природа може бити „примљена“ и ипостазирана (оличњена) на начин слободан од онтолошке нужности биолошке ипостаси која ... одводи у трагику индивидуализма и смрти.“, 45стр.

²² Види, Х. Јанарас, *Слобода морала*, „Брак црпе свој идентитет не из природног односа, већ из односа који се остваује у Царству“, стр. 133.

3.1 Сродство у Римском праву

Сродство је имало кључну улогу у формирању заокруженог система права и обавеза, сметњи, забрана и овлашћења у свим периодима развоја људског друштва. Посебно треба истаћи да су сроднички односи временом еволуирали, мењали су свој унутарњи садржај и мењао се основ за њихов настанак. Одређени облици сродства који су у појединим епохама били доминантни, временом су ишчезли, а на историјску сцену су ступили нови. Облик сродства који је дуго низ векова суштински утицао на развој брака и формирање брачних сметњи, и који је поред старозаветног предања и ехаристијске свести највише допринео формулисању канонског сведочења Цркве, јесте *аинајско сродство*, које је одликовало друштвено и породично уређење Римског царства кроз већи део његовог трајања, све до времена Јустинијана I.

Аинајско сродство води порекло још из конзорцијума (*consortium*), који представља доминантан облик породице у римској држави све до *Закона 12 таблица*²³, односно, до средине 5. века пре Христа²⁴. Конзорцијум је облик породице, сличан породичним задругама код Словена и Германа, која броји неколико десетина чланова — *аинаја*, који су у међусобној сродничкој вези (најчешће браћа, њихове жене и потомци, али не само они). У конзорцијуму је сва имовина заједничка, а ван конзорцијума се не може поседовати никаква имовина. У овој породичној заједници постоји изабрани старешина који има власт само над женама и децом, док сва друга овлашћења, а пре свих располагање имовином, врши уз сагласност већа које сачињавају сви мушки чланови конзорцијума. Равноправност мушких чланова већа и недовољна издиференцираност овлашћења старешине конзорцијума довела је временом до могућности изласка из заједнице, што је подразумевало и имовинско одељивање. Они који би напустили конзорцијум, престајали би да буду у агнатском сродству са онима који су остали у заједници. Унутар конзорцијума су постојали и остаци сродничких односа који су доминирали у преддржавном периоду у оквиру родовских заједница (*gens*). Сродство унутар родовске заједнице је било крвно, и гентили (*gentiles* — чланови родовске заједнице) нису могли међусобно да ступају у брак. Родовска заједница је била егзогама²⁵, што се као одлика пренело и на конзорцијум. Значај крвног сродства је у конзорцијуму очуван једино у

²³ Закон 12 таблица (средина 5. века пре Христовог рођења) је најзначајнији правни документ у првих хиљаду година државно-правне историје Римског царства, све до цара Јустинијана I (6. век после Христа).

²⁴ Конзорцијум је местимично егзистирао све до краја републике.

²⁵ Егзогамот значи да припадници исте родовске заједнице (генса) или неког другог облика породичног заједништва који су у крвном сродству, не могу ступати у међусобни брак, већ то могу само са лицима са којима нису у крвном сродству, изван генса, односно породичне заједнице.

оквиру брачних односа, док је за остваривање свих других права и преузимање обавеза једини основ било агнатско сродство као сродничка веза. Будући да су жене и деца били под влашћу старешине конзорцијума, сматра се да је и агнатско сродство, међу члановима конзорцијума који нису били и у крвном сродству, представљало сметњу за ступање у брак.

Агнатско сродство се задржало и у промењеним друштвеним околностима у Римском царству у периоду републике, када је дошло до постепеног одумирања конзорцијума и интензивнијег развоја уже породице на челу са *paterfamilias*-ом. Породична заједница којој је на челу био *paterfamilias* назива се *domus*. По смрти оца сваки од синова би постајао лице *sui iuris*²⁶, заснивао би сопствену породицу (*domus*) и био би носилац свих права. Породична имовина је лична имовина *paterfamilias*-а, што му даје неограничену власт над свим зависним члановима породице који су у статусу *alieni iuris*²⁷. Власт *paterfamilias*-а се назива *patria potestas*, и ова власт постаје основ и извориште сродничких односа и свеукупног породичног и брачног права у римској држави. Сви они који су под заједничком *patria potestas* једног *paterfamilias*-а сматрају се сродницима — агнати-ма. Под *patria potestas* долазе лица која су чланови породице (*domus*-а), а то су деца *paterfamilias*-а која су рођена у законитом браку, усвојена или позаконена деца, унуци и прауници од синова, и ванбрачна деца његових ћерки и унука. Власт *paterfamilias*-а се простире и на његову жену и на жене његових синова и унука, али се ова власт не назива *patria potestas* већ *manus*. Под *patria potestas* једног *paterfamilias*-а не долазе ванбрачна деца његове жене, затим, ћерке и унуке, са својом брачном децом, које су удајом *cum manu* дошле под власт својих мужева или њихових *paterfamilias*-а. У већем делу постојања римске државе, па самим тим и у првим вековима постојања Христове Цркве, доминирао је агнатски сроднички однос, који је почивао на *patria potestas* унутар једне породичне заједнице (*domus*) на челу са *paterfamilias*-ом. Целокупни систем агнатског сродства је у потпуности патријархалан. Мајка нема значаја приликом одређивања агнатског сродства код своје деце, јер је и она сама са њима у сродничкој вези преко *paterfamilias*-а, односно, са њим је у сродничком односу ћерке (*filiae loco* — положај ћерке), а са својом децом је у сродничком односу сестре. Међутим,

²⁶ Да би лице било субјект права у римској држави, морало је поседовати *status civitatis* (статус римског грађанина, а не странца или пегрину, становника провинција са ограниченим правима), *status libertatis* (статус слободног грађанина, а не роба) и одговарајући *status familie* који подразумева независан положај у породици (односно, статус *sui iuris*). После смрти *paterfamilias*-а, статус *sui iuris* може имати и тек рођено мушко дете или лице које то ни не жели, а на супрот томе, одрастао, ожењен мушкарац, отац већег броја деце, не може постати лице *sui iuris*, већ остаје у зависном статусу *alieni iuris*, све до смрти свога оца који је његов *paterfamilias*, и под чијом је *patria potestas*.

²⁷ Лица *alieni iuris* су у породици (*domus*) у зависном положају, односно под влашћу *paterfamilias*-а.

значај мајке је био примаран приликом одређивања крвног (когнатског) сродства, нпр. особа које су могле имати различите очеве а исту мајку (једноутробни сродници).

У свом првобитном виду *patria potestas* је имала одлике доживотности и апсолутности. Власт *paterfamilias*-а је трајала до његове смрти, што је доводило до тога да многа лица преузимају важна места у државним институцијама и службе у Цркви, а да су формално и фактички и даље лица *alieni iuris*, односно, лица која немају правну способност и још увек су под његовом влашћу. Апсолутност *patria potestas* се одликовала неограниченом влашћу, имовинског и личног карактера, *paterfamilias*-а над потчињеним лицима, док та лица нису имала никаква права према *paterfamilias*-у. Могао их је продати, и тиме им суштински променити социјални и правни положај. Могао их је осудити или, што је за нас најважније, оженити или удати и без њихове сагласности. Насупрот томе, лица *alieni iuris* нису се никако могла оженити нити удати без дозволе *paterfamilias*-а²⁸. Да је Црква недвосмислено прихватила ово начело приликом ступања у брак, говоре 38, 40. и 42. канон Светог Василија Великог где се изричито захтева сагласност родитеља, односно, *paterfamilias*-а за ступање лица у брак, што Свети Отац још допуњује речима да „... немају никакве снаге они договори (брак, прим. аут.) који се склањају између оних који су под влашћу групах“.²⁹ Наравно да је потчињеност истом *paterfamilias*-у представљала брачну сметњу, односно, подразумевала је немогућност ступања у брак лицима која нису била ни у каквој крвно-сродничкој вези, али су под истом *patria potestas*.

Већ од 2. века и владавине императора Трајана долази до слабљења власти *paterfamilias*-а. *Paterfamilias* би морао да еманципује дете које би било изложено његовој самовољи или малтретирању, док је император Адријан увео прогонство за оног *paterfamilias*-а који убије дете. У Константиновој епохи³⁰ је била забрањена продаја лица *alieni iuris*, осим у случају изразитог сиромаштва, а ограничење *patria potestas* из домена брака је да *paterfamilias* није могао да ожени или уда потчињена лица без њихове сагласности³¹. Поред осталих елемената, из домена имовинских права и обавеза, који указују на слабљење овлашћења *paterfamilias*-а, видимо постепени прелазак

²⁸ P. Ellwood Corbet, *The Roman Law of Marriage*: „A union entered into against the will or without the knowledge of *paterfamilias* was null”, стр. 62.

²⁹ 40. и 42. канон Светог Василија Великог.

³⁰ J. Evans Grubbs, *Law and Family in Late Antiquity — The Emperor Constantine's Marriage Legislation*: „In attempting to legislate the marital practices and private behaviour of his subjects, Constantine was following long-established imperial tradition”, стр. 94, Oxford University Press, 2003.

³¹ *Digesta V, Book XXXV, 2. Paulus, On the Edict*: „Marriage cannot take place unless all the parties consent, that is to say those who are united, as well as those under whose authority they are.” (Брак се не може склопити без сагласности свих странака, оних који су браком сједињени као и оних под чијом су (они) влашћу.)

из периода доминације агнатског сродства у период када најважнију улогу преузима *коинајско*, односно, крвно сродство у уређивању међуљудских и институционалних односа у Римској држави. Међусобно преплитање агнатског и когнатског сродства ће трајати све до времена Јустинијана I и његове правне реформе, односно, до средине 6. века.

Крвно (когнатско) сродство је код свих народа имало посебан, сакрални карактер, и придаван му се нарочити значај. Старозаветна јеврејска заједница се строго придржавала прописа Мојсијевог богонадахнутог закона где се сроднички однос по крви издвајао по својој светости³², представљајући темељ свеукупног националног и личног морала будући да је припадност породици, односно, постојање чврстих и чистих сродничког односа подразумевало верност Богу и заједницу са Њим. Скврнављење крвно-сродничке везе представљало је раскид јединства са Богом и санкционирано је изопштењем из заједнице, а некад, ради тежине престапа и због саблазни за сав изабрани народ Божији, чак и смрћу³³. Христова Црква је наставила да литургијски оживљава благодатно преобразено наслеђе старозаветног предања и да га додатно богати својим богонадахнутим искуством и већ формираним системом Римског права из области сродничких веза³⁴ и брачних односа³⁵.

Овај вид сродства настаје чином рођења (сродство у правој линији), или рађањем од заједничког претка (сродство у побочним линијама). Веза између ових сродника је крвна, односно, генетска. Што су лица у ближем крвном сродству, то је већа количина истоветног, заједничког генетског материјала. Крвни сродници се називају *consanguinei*. Ово је веза по природи и изражава се као однос мајке и ћерке, деде и унуке, стрица и братанца... Пошто се на овакав начин не могу апсолутно обухватити и номинovati сви облици сродничких односа, зато је, поред природног одређивања сродства именовањем сродничког односа, формиран прецизнији начин за одређивање сродства степеновањем. Степен (*gradus*) представља на рођењу заснован однос између двају лица. Једно рођење представља један степен. Континуирано низање степена сродства гради сродничку линију. Ова линија сродства може бити права (*linea recta*) или побочна (*linea colateralis*). Права линија сродства постоји између директних предака и потомака (родитељи са својом децом, бабе и деде са унуцима, прадеде и прабабе са прауницима, итд.). Ова директна сродничка линија може бити усходна (*ascendentalis*) уколико се сродство рачуна од потомака ка прецима, или нисходна (*descendentalis*) ако се сродство одређује од предака ка потомци-

³² Лев 18,4–17.

³³ Лев 18,29; 20,7–12.

³⁴ Види, S. Treggiari, *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, 2 Capacity and Intent, I Civil Law, 1. Rules of Kindred and Affinity, стр. 37–39.

³⁵ 68. канон Светог Василија Великог.

ма. Побочна линија сродства настаје када два лица потичу од истог претка. У овом случају сродство се израчунава бројем рођења, полазећи од једног лица ка заједничком претку и од заједничког претка ка лицу са којим се одређује степен сродства. (Пример: степен сродства између стрица и синовике се одређује тако што од стрица кренемо ка првом заједничком претку, а то је стричев отац, односно, синовичин деда, а од њега ка његовом другом сину који је стричев брат, односно, синовичин отац, а од њега ка његовој ћерки која је стричева синовика. Између њих двоје постоје три рођења, синовичиног деде, њеног оца и њено, или другим смером бројано, стричево рођење, његовог оца и брата, синовичиног оца, и тако је број рођења поново три. Напомена: при рачунању степена сродства не броји се рођење лица од којег почиње или са којим се завршава бројање.)

Неопходна правила за прецизно рачунање степена сродства су:

1. Деца су увек у првом степену сродства са родитељима.
2. Рођена браћа и сестре су увек у другом степену сродства. Ово правило важи и за браћу и сестре који потичу од истог оца, а различитих мајки (једнокрвни сродници), или исте мајке, а различитих очева (једноутробни сродници).
3. Сродство по женској линији је истоветно (равноправно) сродству по мушкој линији.
4. Муж и жена не граде међусобно ниједан степен сродства, већ представљају једно тело, односно јединствено извориште бића³⁶ за своје потомке којима увек представљају исти степен сродства (оба родитеља су у првом степену сродства са својом децом, у другом степену са унуцима, трећем степену са прауницима, итд.).

По Мојсијевом законодавству био је забрањен брак између лица у правој линији сродства и у побочној до трећег степена. Света Црква је још више поштрила брачне сметње забрањујући ступање у брак свим лицима која су сродници у правој линији, без обзира на степен сродства. У побочној линији, са становишта канонског права, сродство до четвртог степена је неотклоњива брачна сметња³⁷. Од петог до седмог степена ово сродство је отклоњива брачна сметња³⁸. У грађанско-брачном праву четврти степен

³⁶ Мт 19,5-6.

³⁷ 54. канон Трулског сабора, 79. канон Светог Василија Великог.

³⁸ Седми степен крвног сродства, као граница испод које постоји сметња за ступање у брак, установљен је у 12. веку, у време цариградског патријарха Луке (Хрисоверга) (1156-1169)

У петом степену сродства од постојања брачне сметње разрешава Свети архијерејски синод, а у шестом и седмом степену сродства, надлежни епархијски епископ.

Брак који је склопљен и поред постојања сродства у степену неотклоњиве брачне сметње сматра се ништавим, односно, непостојећим. Уколико је брак склопљен уз постојање сродства у степену отклоњиве брачне сметње, тада надлежна црквена и судска инстанца могу брак накнадно конвалидирати (оснажити). НАПОМЕНА! Конвалидација брака који је склопљен и поред постојања отклоњивих брачних сметњи је изузетак, док је правило да се приликом ступања у такав брак претходно добије диспензација, односно, ослобађање од брачне сметње.

крвног сродства побочне линије је брачна сметња само за децу рођене браће и сестара (пунородно сродство), или децу браће и сестара само по оцу или само по мајци (полуродно сродство). За сва остала лица у четвртом степену сродства побочне линије (пример: стриц и синовчева/синовичина ћерка) не постоји брачна сметња. Грађанско-брачно право је у свему изједначило ванбрачну децу са децом из брака, док је Црква остала доследна малој разлици која датира још из периода средњовековног византијског, односно српског законодавства, по којем је у крвном сродству из ванбрачног рођења трећи степен неотклоњива брачна сметња, док се виши степени не разматрају као брачна сметња.

Имајући у виду све одлике крвног сродства, можемо закључити да је овај облик сродства: 1. раскидна брачна сметња, 2. која доводи до апсолутне ништавости брака до четвртог степена сродства и до релативне ништавости брака од петог до седмог степена сродства, 3. која је неотклоњива у правој линији и у побочној закључно са четвртим степеном сродства, док је отклоњива од петог до седмог степена побочног сродства, 4. да је трајна брачна сметња (јер сродство никада не престаје), 5. и да је релативна брачна сметња (јер онемогућава склапање брака само између сродника до седмог степена сродства).

3.2 Правна фикција сродства — усвојење као брачна сметња

Усвојење (*adoptio*³⁹) је веома стара институција. Код Јевреја је била позната још у време патријараха⁴⁰. Старозаветно предање је оснажио сам Господ када је, обраћајући се са Крста, „усунио“ апостола Јована Богородици Марији⁴¹. Такође је практикована и код Словена и Германа под видом братимљења (усвојење за брата). У најразвијенијем облику овај вид сродства је постојао у оквирима римске цивилизације. Римљани су још од времена републике развили два облика усвојења. Први облик се називао *adrogatio*, а други *adoptio*.

Adrogatio је производио велике имовинско правне и статусне последице, наиме, лице које би *paterfamilias* усвојио *adrogatio*-м, уколико је до тада имало статус *sui iuris*, губило би га, и добијало би статус *alieni iuris*, а сви његови потомци би долазили под *patria potestas paterfamilias*-а усвојиоца. *Adrogatio* су могли вршити само припадници патрицијског staleжа који су лица *sui iuris* и који немају своју децу. На овај начин је могло бити усвојено само лице које је старије од 25 година. *Adrogatio* је све до Јустинијана I имао веома строгу форму, управо због значајних последица које је производио.

³⁹ *Adoptio* је општи назив за све облике усвојења (*adrogatio, adoptio, adoptio plena* — потпуно усвојење и *adoptio minus plena* — непотпуно усвојење).

⁴⁰ Пост 48,5.

⁴¹ Јн 19,26-27.

Ипак су од 3. века Христове ере наступиле извесне промене, претежно имовинског карактера, које су биле инициране јачим утицајем крвног и слабљењем агнатског сродства, а које су оснажиле позицију лица усвоје-ног *adrogatio*-м и ослабиле овлашћења *paterfamilias*-а. Од овог периода су *adrogatio*-м могли бити усвојени и жене и деца, а и повећана су имовинско правна овлашћења усвојеника према усвојоцу. Надлежност за спровођење процеса усвојења *adrogatio*-м је са куријатских комиција (*comitia curiata*⁴²), односно, институције од 30 ликтора⁴³, прешла на императора који је *adrogatio* вршио својим рескриптом⁴⁴. Овим променама су умногоме изједначене последице усвојења *adrogatio*-м са последицама усвојења *adoptio*-м.

Adoptio је облик усвојења којем су се подвргавала лица *alieni iuris*, која самим тим нису губила или мењала свој друштвени и правни статус, већ само *paterfamilias*-а коме су потчињена. Деца усвојеника, која су рођена пре усвојења, нису долазила под *patria potestas* новог *paterfamilias*-а. Будући да у процесу *adoptio* усвојења нема никаквих имовинско правних промена у статусу усвојеника, нити било каквих имовинских оптерећења новог *paterfamilias*-а, сама форма усвојења је била много једноставнија и представљала је приватни правни акт старог и новог *paterfamilias*-а. Ова форма се није мењала све до Јустинијанове епохе када *adoptio* поприма карактер изјаве сагласности са усвојењем оба *paterfamilias*-а, претходног и новог, регистроване код магистрата. Од овог периода *adoptio* не доводи усвојеника нужно под власт (*patria potestas*) новог *paterfamilias*-а, тако да од Јустинијанове правне реформе имамо два вида усвојења:

1. *Adoptio plena* — усвојење из којег настаје *patria potestas*, и то само у случају да је усвојитељ крвни сродник (предак) усвојеника.
2. *Adoptio minus plena* — усвојење из којег не настаје *patria potestas* новог *paterfamilias*-а, већ усвојеник остаје под влашћу дотадашњег *paterfamilias*-а.

Овакав развој институције усвојења је много допринео њеном значају и форми у којој постоји у савременим породично-правним системима.

Савремена породично-правна законодавства познају два облика сродства:

1. Потпуно усвојење.
2. Непотпуно усвојење.

Сродство настало потпуним усвојењем представља брачну сметњу као и крвно сродство. Међутим, опсег који обухвата ова брачна сметња је различито одређен у зависности од тога о којем је породичном законодавству реч. У неким брачно-правним системима сметња за ступање у брак посто-

⁴² *Comitia curiata* је најстарији облик народне скупштине у Римској империји надлежан, поред осталог, и за процес усвојења.

⁴³ Нестанком куријатских комиција (*comitia curiata*) са историјске сцене њене надлежности преузима институција од 30 ликтора, где је сваки ликтор представљао једну курију.

⁴⁴ Рескрипт је појединачан правни акт који је доносио византијски цар.

ји само између усвојиоца и усвојеника, док између усвојеника и усвојичевих сродника та сметња не постоји. Друго, много разумније и прихватљивије решење, које је као такво заступљено и у нашем породично-правном законодавству, одређује да се потпуно усвојење као брачна сметња односи на усвојиоца и усвојеника, и на све усвојичеве сроднике са којима његова рођена деца не би могла да ступе у брак. У овом случају је употребљена аналогија са крвним сродством као брачном сметњом.

У том смислу, потпуно усвојење је: 1. раскидна брачна сметња, 2. доводи до апсолутне ништавости брака, 3. неотклоњива брачна сметња до четвртог степена побочног сродства, 4. трајна брачна сметња, 5. релативна брачна сметња која се односи само на усвојиоца, усвојеника и све усвојичеве сроднике.

Непотпуно усвојење се у неким правним системима третира као брачна сметња, а у неким као брачна забрана⁴⁵. Ова брачна сметња се увек односи на усвојиоца и усвојеника. У неким правним системима односи се и на усвојичеве потомке, а у неким не. Непотпуно усвојење је отклоњива брачна сметња која омогућава да се, уз сагласност надлежних социјалних установа и органа старатељства, ова брачна сметња отклони да би усвојилац и усвојеник, или неко од усвојичевих потомака и усвојеник, могли да ступе у брак. Ова релативност у формулисању значаја овог облика усвојења и правних последица до којих оно доводи, говори о томе да законодавац не прихвата на овакав начин настали облик сродства као озбиљан и, сагласно томе, обавезујући правни однос. Усвојење, као на закону заснован сроднички однос, и поред смањеног обима међусобних права и обавеза која се конституишу непотпуним видом усвојења, ипак би морало да буде непремостива (неотклоњива) брачна сметња, бар за оне који су у првом степену сродства на основу непотпуног усвојењу, што значи усвојиоца и усвојеника, јер су у сродничком односу родитеља и детета.

Непотпуно усвојење је: 1. раскидна брачна сметња, 2. доводи до релативне ништавости брака, 3. отклоњива брачна сметња, 4. привремена брачна сметња, 5. релативна брачна сметња, која се односи само на усвојеника, усвојиоца и његове потомке.

Важно је истаћи да канонско предање не истиче усвојење као посебан облик сродства. У првих шест векова, када је у највећем обиму формирано канонско предање Цркве, као благодатна синтеза литургијске праксе, догматске свести и обичајних и правних образаца тога времена, усвојење се подводило под оне правне чињенице које су доводиле до установљавања

⁴⁵ Брачне забране су законом предвиђене правне чињенице које представљају препреку за закључење брака, или то закључење само одлажу, а чије непоштовање не доводи до ништавости брака, већ само до кривичне одговорности службених лица која су омогућила склапање таквог брака.

patria potestas и овом облику власти својствених последица имовинско-правног, статусног, а самим тим брачног и породично-правног карактера⁴⁶. Црква је до почетка 10. века прихватала усвојење у оној форми у којој је оно постојало у оквирима државног законодавства, да би у време владавине императора Лава Мудрог⁴⁷ и сама почела да институционално регулише ову важну област породично-правних односа. Матија Властар у својој Алфавитној Синтагми из 14. века наводи правну формулацију усвојења и даје јој канонску снагу: „Усиновљење (усвојење) сматрамо као крвно сродство, како у погледу степена сродства, тако и у погледу наслеђивања родитеља.“ На основу наведеног може се закључити да сродство по усвојењу, са становишта црквеног права, спада у ред духовног сродства, при чему се у свему изједначава са крвним сродством. То је вештачки облик сродства (*ficta cognatio*), заснован на закону (*cognatio legalis*), и изображава однос који постоји између деце и њихових родитеља. Да би усвојење било валидно потребно је да буду поштовани прописи које су установиле и држава и Црква. Из црквене перспективе посматрано, важно је да се усвојење, као облик духовног сродства, не појави као брачна сметња већ постојећем браку усвојиоца. Због тога је Црква увела извесна ограничења у погледу вршења права на усвојење. Та ограничења онемогућавају усвојење лица које је у правој линији сродства са усвојиоцем, независно од степена сродства, у побочној линији закључно са трећим степеном, а код духовног сродства закључно са другим степеном сродства. Од четвртог до седмог степена побочног сродства могуће је усвојење уз претходно одобрење надлежног епархијског епископа. За Цркву је усвојење привремена брачна сметња, јер престанком усвојења престаје и сродство по усвојењу. У том смислу постоји разлика у односу Цркве према усвојењу и према осталим облицима сродства који не престају ни смрћу, ни разводом, и др.

Сродство по усвојењу представља брачну сметњу у истим степенима у којима се и духовно сродство јавља као брачна сметња, а то значи да је неотклоњива брачна сметња до другог степена сродства, рачунајући од усвојеника и усвојиоца и њихових потомака и родитеља усвојеника.

Посебно се мора истаћи да државно законодавство строжије од Цркве регулише потпуни облик усвојења као брачну сметњу, док Црква, за разлику од државе, узима у обзир и духовно сродство као претежнији облик сродства и од крвног и доследно га уграђује у свој систем брачних сметњи, тако да се мора нарочито водити рачуна да се приликом усвојења или склапања брака имају оба нормативна система у виду и да их се доследно и у потпуности придржава.

⁴⁶ Видети 68. и 87. канон Светог Василија Великог.

⁴⁷ Цар Лав Мудри (886–911. г.), син цара Василија Македонца, ученик Светог Фотија Цариградског.

3.3 Духовно сродство као брачна сметња

Духовно сродство (*cognatio spiritualis*) настаје чином крштења. Сведочење о вери и моралном интегритету онога који се прима у Цркву од најранијих дана се прихватало са великом важношћу и временом се поистоветило са духовним родитељством. Трулски сабор је 53. каноном изразио претежнији значај духовног сродства од крвног. Овакво поимање духовног сродства је општеприхваћено и у народном обичајном предању⁴⁸. Иако је, првобитно, сведочење приликом крштења било везано за пријем одраслих у Цркву, духовно сродство (кумство) ће садашњи облик и значај добити управо развојем праксе крштавања деце, што је довело до стварања комплекснијег односа између кума и новокрштеног детета и његових родитеља. Основ за настанак духовног сродства је благодат Божија која се излива на новокрштеног члана Цркве, симболички представљајући догађај новог рођења у Духу⁴⁹ и нов однос, који тада настаје, између родитеља новокрштеног детета и његовог кума, као саодговорних лица за духовно и телесно одрастање детета и његово васпитавање у духу црквене вере и предања. Због тога се духовно сродство броји само у нисходној правој линији од кума и кумчета, док једино усходно рачунање духовног сродства иде ка кумчевим родитељима и ту се завршава. Овај облик сродства је увек био присутан у свести Цркве кроз живо сведочење у оквирима литургијске праксе, са свим правима и обавезама која из њега проистичу, тако да је први пут посебно апострофиран и нормиран као брачна сметња тек у Кодексу цара Јустинијана I из 530. године.⁵⁰ 53. каноном Трулског сабора духовно сродство је неотклоњива брачна сметња за брак између кума и кумчеве мајке, док ће ову сметњу Еклога и Прохирон⁵¹ проширити и на кумово дете и кумче, што представља други степен духовног сродства. У епохи зреле и позне Византије било је неколико покушаја да се прошири обим лица у духовном сродству која не би могла да ступе у брак услед постојања брачне сметње⁵².

⁴⁸ Народна изрека говори: „Бог на небу, кум на земљи“.

⁴⁹ Јн. 3,5–8.

⁵⁰ Види, *Codex repetitae praelectionis* V 4,26: „Очигледно мора бити сасвим забрањен брак онемо (мушкарцу) које је неку (девојку), било да јесте или да није његова хранјеница, приликом Светог Крштења прихватио, јер ништа не може изазвати толику очинску љубав нити узроковати брачну сметњу као таква веза, којом се, посредством Божијим, њихове душе сједињују.“

⁵¹ Еклога је избор закона, из 741. године, направљен у време царева Лава Исавријанца и Константина Копронима, садржи 18 наслова.

Прохирон, зборник закона који је издат између 867–879. године, у време владавине цара Василија Македонца, има 40 наслова.

⁵² У Василикама је духовно сродство представљало неотклоњиву брачну сметњу у трећем степену духовног сродства, док је у време патријарха цариградског Николе Граматика (1084–1111. год.) овај облик сродства као брачна сметња потпуно изједначен са крвним сродством, што значи да је онемогућавао брак до седмог степена сродства.

Вративши се предању које изражава 53. канон Трулског сабора као једина канонска одредба која регулише ову проблематику, Црква је прописала да је духовно сродство неотклоњива брачна сметња закључно са другим степеном сродства, а да је од трећег до седмог отклоњива. Отклањање ова брачне сметње у трећем степену сродства је у надлежности Светог архијерејског синода, док је у осталим степенима до седмог у надлежности епархијског епископа.

Духовно сродство је: 1. раскидна брачна сметња, 2. доводи, у другом степену сродства, до апсолутне ништавости брака, 3. неотклоњива брачна сметња до другог степена сродства, 4. трајна брачна сметња, 5. релативна брачна сметња јер делује само према духовним сродницима.

3.4 Тазбинско сродство као брачна сметња

Тазбинско (двородно) сродство (*affinitas*) настаје склапањем брака и представља везу између једног брачног друга и крвних сродника другог брачног друга (жена, односно, снаја и мужевљева мајка/отац, односно, свекар/свекрва; муж, односно, зет и женина тетка итд.). Однос између крвних сродника оба брачна друга назива се „пријатељство“. Тазбинско сродство се назива и двородним сродством јер се склапањем брака доводе у везу породице оба брачна друга, односно, два рода. Рачунање тазбинског сродства у свему опонаша крвно сродство, с тим што се брачни другови рачунају као *једно њело* и не граде степен. Поједностављено, у ком степену сродства је неки сродник по крви са једним брачним другом, у истом том степену тазбинског сродства је и са другим брачним другом. Народ је кроз своје обичајно наслеђе развио широку лепезу сродничких односа по тазбини и пријатељству, и сваки од тих односа је именован богатом и разноврсном терминологијом (заова, шурак, снаја, таст, свекрва, зет, свастика...). Степеновање тазбинског сродства почиње тек од 11. века⁵³. Овом поступку одређивања сродства приступило се због недовољне свеобухватности и недоследности приликом одређивања тазбинско-сродничког односа који би требало да представља сметњу за ступање у брак. Иначе, нарочито поштовање овог облика сродства је постојало још код старозаветних Јевреја, а религиозно-моралну и правну заштиту дао му је Мојсије својим богонадахнутим законом, забрањујући брак у правој линији до трећег степена⁵⁴.

Василике представљају најважнији зборник римско-византијског права. У Василикама су прочишћени сви закони дотадашњих зборника, Институција, Дигеста, Кодекса, Новела, Прохирона. Овај подухват је предузет у врате цара Василија Македонаца (867–885. г.), а довршен је у време владавине његовог сина цара Лава Мудрог (886–911. г.). Василике су од свих византијских законских докумената највише утицале на развој Црквеног права.

⁵³ Одређивање тазбинског сродства степеновањем дело је византијског правника Евстатија Патриција.

⁵⁴ Лев 18, 6–17; 20, 11–14. Пон. зак. 22, 30; 27, 20–23.

Јеврејско и римско законодавство⁵⁵ је знало за брачну сметњу у тазбинском сродству само у правој линији. Тек ће Трулски сабор, својим 54. каноном, оквире тазбинског сродства као брачне сметње проширити и на побочне линије, односно, на сроднички однос „пријатељства“. Овај канон је нормирао други (отац и син убрачени са мајком и ћерком) и трећи степен (отац и син убрачени са две сестре) тазбинског сродства побочне линије као брачну сметњу. Овоме је, као изузетак од општег правила, придодата и сметња за ступање у брак у четвртог степена тазбинског побочног сродства између два брата и две сестре, док је у истом степена сродства брак брата и сестре са сестром и братом дозвољен. Из наше позиције, са временском дистанцом од тринаест векова, готово да је немогуће доћи до аутентичних мотива који су нагнали Оце Трулског сабора да донесу ово специфично правило које је и до данас остало на снази у помесним православним Црквама, па и у нашој. Обим брачних сметњи у оквирима тазбинског сродства се временом ширио, тако да је у 10. веку досегао до шестог степена тазбинског побочног сродства. Увиђајући непотребност овакве строгости и непостојање опасности да брак, у оквирима ових степена сродства, наруши духовни и морални интегритет ехаристијске заједнице, и њену јединственост, Црква је вратила тазбинско сродство као брачну сметњу у оквире канонског предања које изражава 54. канон Трулског сабора.

Тазбинско сродство представља неотклоњиву брачну сметњу за брачног друга и потомке и претке другог брачног друга. Такође, ово сродство је неотклоњива брачна сметња за брачног друга и сроднике по крви другог брачног друга, и крвне сроднике оба брачна друга, до трећег степена сродства. У четвртог степена тазбинског побочног сродства неотклоњива сметња постоји само у случају брака два брата и две сестре, док у свим осталим случајевима истог степена сродства ова сметња је отклоњивог карактера. Овде је важно истаћи да у правој линији тазбинског сродства и побочној линији која повезује једног брачног друга са побочним крвним сродницима другог брачног друга, тазбинско сродство се јавља као брачна сметња тек по престанку брака по било ком основу, јер док постоји брак, делује брачност као претежнија брачна сметња.

Закључујемо да је тазбинско сродство (двородно сродство): 1. раскидна брачна сметња, 2. доводи до апсолутне ништавости брака до трећег степена сродства, 3. неотклоњива брачна сметња до трећег степена побочног

⁵⁵ *Digesta V Book XXVI, 12. Ulpianus, On Sabinus: 2) A woman who is betrothed to me cannot marry my father, although she cannot properly be called his daughter-in-law. (Моја заручница се не може удати за мог оца, иако се не може (још увек) званично сматрати његовом снајом.) 3) If my wife, after having been divorced, should marry another man, and have a daughter by him, Julianus thinks that the latter is not my stepdaughter, still, I must not marry her. (Уколико се моја супруга после развода (од мене) може удати за другог човека и имати ћерку са њим, по Јулијану (правнику, прим. аут.), њена ћерка није ми поћерка, међутим, не смем се оженити њом.)*

сродства, (и у четвртом степену само у случају брака два брата и две сестре — канон 53. Трулског сабора) 4. трајна брачна сметња, 5. релативна брачна сметња.

Државно породично-правно законодавство много либералније посматра тазбинско сродство и третира га као отклоњиву брачну сметњу и у првом степену сродства. Напомињемо да тазбинско сродство постаје брачна сметња само после престанка брака. Државно законодавство из области породичног права не познаје категорију побочног тазбинског сродства и не третира га чак ни као отклоњиву брачну сметњу.

Трородно сродство представља правну везу између три фамилије, односно рода, насталу на основу склапања два брака. То је веза која постоји између једног брачног друга и двородних сродника другог брачног друга (веза између мене и мужа сестре моје жене, пашеног). У оном степену двородног сродства у којем је моја жена са сестриним мужем (други степен двородног сродства), и ја сам са њим у истом степену трородног сродства. Овај облик сродства постоји још између сродника по крви једног брачног друга и двородних сродника другог брачног друга (хипотетички, ћерка из нечијег првог брака и пашеног из другог брака исте особе су у трећем степену трородног сродства). Обичајна правила су у највећој мери утицала на формирање овог облика сродства, те су у том смислу она неизоставно била интегрисана и у литургијско предање Цркве као отклоњива брачна сметња од првог до трећег степена, док се у вишим степенима сродства ни не доживљавају као брачна сметња.

Уместо закључка

Сродство у свим својим појавним формама представља најраспрострањенију и у црквеној и правничкој пракси најзаступљенију брачну сметњу. У епохи као што је наша, у којој доминира јачање индивидуализма и у којој су социјалне и емотивне везе међу сродницима све слабије, на парадоксалан начин ће се и сроднички однос као брачна сметња изнова актуелизовати, било као социјални и правни феномен, било као чињеница која подстиче нашу црквену свест и савест. Многи облици сродства, без обзира на природу настанка, и њихов потенцијал да онемогуће брак, многим су данас неразумљиви, а понекад и неприхватљиви. Штитећи њихову постојаност Црква данас покушава да очува сопствени етос који непоколебиво сведочи већ две хиљаде година. У том процесу призвани смо и као чланови Цркве, као служитељи Речи (Логоса) и Богословља, да учинимо разумљивим и прихватљивим њихов значај за савременог човека и да њихов смисао данас светотајински контекстуализујемо у циљу очувања и оживљења предања.

Извори

- Свето Писмо Старија Завјешта*, превод Ђуро Даничић, Британско и инострано библијско друштво, Београд
- Свето Писмо Новоја Завјешта*, превод комисије САСинода СПЦ, Београд, 1998. година
- Светијени канони Цркве*, превод (са грчког и словенског) и коментари Атанасије Јевтић, Православни богословски факултет и манастир Тврдош, Епархија захумско-херцеговачка, Београд, 2005. година
- Правила Православне Цркве са тумачењима*, превео и протумачио Никодим Милаш, Епархија далматинска, Шибеник
- Corpus Iuris Civilis, Digesta (Pandecta)*, прва књига, Justinijan, превод А. Malenica, J.P. „Службени гласник“, Београд, 2003. година; збирка законских норми и правничких тумачења римских правника класичног периода; дело настало иницијативом цара Јустинијана, а правничком инвентивношћу и генијалношћу Трибонијана
- The Theodosian Code and Novels and the Sirmundian Constitutions*, a translation with commentary, glossary, and bibliography by Clyde Pharr, Princeton University Press, 1952
- The Civil Law — In Seventeen Volumes*, including: The Twelve Tablets, The Institutes of Gaius, The Rules of Ulpian, The Opinions of Paulus, The Enactments of Justinian, The Constitutions of Leo: Translated from the original Latin, edited and compared with all accessible systems of jurisprudence ancient and modern by S.P. Scott, The Central Trust Company, Cincinnati, 1932 www.constitution.org/sps/sps.htm Accessed: 22.07.2008 Tue 10:25:38

Литература

- Јанарас, Христо, *Азбучник вере*, „Беседа“, Нови Сад 2000. година
- Јанарас, Христо, *Слобода морала*, превод А. Ђаковац, „Каленић“, Крагујевац 2007. година
- Милаш, Никодим, *Црквено јавно*, фототипско издање, Епархија далматинска, Шибеник
- Троицки, Сергеј, *Хришћанска философија брака*, Издавачко и Књижарско предузеће Геца Кон а.д., Београд 1934. година
- Мајендорф, Јован, „Брак у светлости православне теологије“, *„Теолошки поједи“* 3 (1974), Београд
- Милошевић, Ненад, „О начину савршавања светих тајни“, *Богословље* 1 (2008), LXVII, Београд
- Гардашевић, Благота, „Разлике у рачунању брачних сметњи крвног сродства код помесних Православних Цркава“, у *Избор црквено-јавних радова*, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2002. г.
- Цисарж, Бранко, *Црквено јавно*, Београд 1973. године, издавач САСинод СПЦ, 1973. година
- Романидис, Јован, *Прародитељски јрех*, превод С. Јакшић, „Беседа“, Нови Сад 2001. година
- Зизјулас, Јован, *Ог маске до личности*, превео Амфилохије Радовић, ПП „ДОМ“, Ниш, 1992. год.

- Shaw, B. D., Saller, R. P., „Close-Kin Marriage in Roman Society?“, *Man* published by Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, New Series, Vol. 19, No. 3. (Sep., 1984), pp. 432–444. Stable URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0025-1496%28198409%292%3A19%3A3%3C432%3ACMIRS%3E2.o.CO%3B2-F> Accessed: Thu Nov. 8. 2007. 08:55:44
- Evans-Grubbs, Judith, *Law and Family in Late Antiquity — The Emperor Constantine's Marriage Legislation*, Oxford University Press, 2003
- Erickson, John H., *The challenge of our past: Studies in Orthodox Canon Law and Church history*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1991
- Giddens, A., *Sociologija*, prevod Rajka Rusan-Polšek, Nakladni zavod „Globus“, Zagreb, 2007
- Hohnjec, N., „Današnja iskušenja novozavjetne vizije braka i obitelji“, *Bogoslovska smotra* 2–3 (1999), LXIX, Zagreb
- Koračević, K., „Novije promjene u življenju i shvaćanju braka i obitelji“, *Bogoslovska smotra* 2–3 (1999), LXIX, Zagreb
- Ellwood Corbett, Percy, *Roman Law of Marriage*, Second reprint of the edition Oxford 1930, Scientia Verlag Aalen, 1979
- Treggiari, Susan, *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Clarendon Press, Oxford 1993 Accessed: <http://www.questia.com/reader/print> 25.7.2008 09:47:53
- Mladenović, Marko, *Porodično pravo u Jugoslaviji*, Novinsko-izdavačka ustanova „Službeni list SFRJ“, Beograd, 1991. godina
- Đurović, Ljiljana, *Porodično pravo*, „Nomos“, Beograd 1994. godina
- Јањић-Комар, М., Кораћ, Р., Поњавић, З., *Породично ђраво*, „Номос“, Београд, 1995. година
- Draškić, Marija, *Vanbračna zajednica — građansko pravna dejstva zajedničkog života izvan braka*, doktorska teza, Univerzitet u Beogradu — Pravni fakultet, Beograd, 1987. godina
- Eisner, B., Horvat, M., *Rimsko pravo*, „Nakladni zavod Hrvatske“, Zagreb 1948. godina
- Станојевић, Обрад, *Римско ђправо*, „Номос“, Београд 1990. година

The Matrimonial Impediments — Canonical Issues

General Characteristics of that Phenomenon and the Kinship as a Marital Impediment

Summary: In modern society, matrimonial impediments are still influential on marriage in a large extent. Consanguinity, spiritual kinship and adoption are rooted in liturgical practice, canonical tradition and contemporary marital laws. These phenomena clearly point out the spiritual responsibility which Church has in modern society.

Key words: matrimonial impediment, spiritual kinship, ecclesial hypostasis, biological hypostasis, Mosaic Law, Roman Law.